

УДК (614.885(477.83/.86))"1943/1945"
DOI: 10.33402/nd.2024-12-161-172

Лідія МАЗУРЧАК
*аспірант кафедри історії України та правознавства
факультету історії, педагогіки та психології
Дрогобицького державного університету ім. І. Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0474-984X>
e-mail: lidia.mazurchak@dspu.edu.ua*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В ЛАВАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ В 1943–1945 РОКАХ

Розглянуто організаційні засади діяльності УЧХ у лавах УПА з 1943 р. по 1945 р. Вказано на необхідність звернення до досвіду минулого, зокрема досвіду УПА та її медичної служби – УЧХ – у контексті новітньої російсько-української війни. Наведено історіографію проблеми, здійснено аналіз документальних джерел. Проаналізовано низку організаційно-розпорядчих документів, інструкцій, які ілюструють структуру та функціонування медичної служби. Висвітлено трансформацію діяльності УЧХ від початків заснування до ліквідації референтури.

Розглянуто початок діяльності УЧХ як медичної структури УПА. Визначено, що на осінь 1943 р. медична служба вже існувала, про що свідчать документи командирів УПА. Акцентовано увагу на ролі жіночої референтури ОУН у створенні та функціонуванні медичних структур. Надано інформацію про важливі кроки в організації медичної допомоги, створення санітарних пунктів і роботу з медикаментами. Крім того, здійснено детальний аналіз «Правильника УЧХ», що є основним документом, який регулював діяльність УЧХ.

Описано процес вдосконалення медичної служби в 1944–1945 рр. Звернено увагу на важливі документи й інструкції, видані в цей період, які стосуються організації медичної служби, підготовки кадрів, заготівлі й виробництва ліків, а також надання допомоги різним категоріям населення. Окрему увагу приділено змінам в інструкціях і розпорядженнях, які відбулися у січні та лютому 1945 р., коли органи ОУН закликали до переходу на напівлегальне становище та скорочення окремих структур.

Висвітлено процес ліквідації УЧХ у 1945 р., функції якого були перерозподілені серед інших референтур. Констатовано, що, незважаючи на це, медична служба не зникла повністю, і УЧХ продовжував функціонувати на деяких територіях, зокрема на Холмщині.

Закцентовано на потребі детальнішого дослідження кадрового складу та реконструкції відділів УЧХ, а також вивчення напрямів діяльності медичної служби, зокрема відділу суспільної опіки. Запропоновано провести архівні пошуки й аналіз кримінальних справ для більш повного розуміння діяльності УЧХ у роки підпільної боротьби.

Ключові слова: Український Червоний Хрест, референтура, санітарна служба, Провід ОУН, служба здоров'я.

Події української історії ХХІ ст., особливо початок новітньої російсько-української війни, свідчать, що перед нами постали нові виклики та проблеми. Йдеться не лише про створення та підтримку боєздатності українського війська, а й про його медичне забезпечення. У складі Збройних сил України створено медично-санітарну службу, перед якою постає непросте і надважливе завдання – порятунок життя не лише українських військових, рятувальників, а й цивільного населення. Тож особливо важливим сьогодні є звернення до досвіду національних військових формувань минулого, зокрема Української повстанської армії (УПА), утвореної 1943 р. На той час на порядку денному було створення санітарної служби, яка згодом фактично переросла в Український Червоний Хрест (УЧХ). З огляду на це, варто більше уваги звернути на досвід його функціонування як однієї з референтур УПА.

Дослідники діяльності й організаційного оформлення УПА неодноразово розглядали діяльність медичної служби. Так, наприклад, відомий історик Володимир В'ятрович у праці «Історії нескорених» у доволі стислій формі описав медичну службу УПА, використовуючи переважно спогади учасників УЧХ (В'ятрович та ін., 2023).

Молодий дослідник Олег Олійник у дисертаційному дослідженні значно повніше розкрив діяльність УЧХ, описуючи специфіку його функціонування у відділах і проведенні вишколів (Олійник, 2022). Учений покликався на «Правильник УЧХ» та окремі інструкції при ілюстрації організаційних засад функціонування, щоправда, більше уваги приділяв саме основним напрямам роботи медичної служби. Галина Стародубець торкалася діяльності УЧХ крізь призму функціонування цілого повстанського запілля (Стародубець, 2008). Незважаючи на те, що авторка зафіксувала певні організаційні документи та подала їхній стислий зміст, усе ж вона, як і попередники, була зосереджена на формах роботи УЧХ.

Київський історик Володимир Ковальчук проаналізував основні відмінності в діяльності УЧХ у різних регіонах, та все ж значну увагу приділив опису кадрового складу референтури на Волині й Поліссі (Ковальчук, 2006). Дослідник Іван Патриляк лише побіжно зазначив факт існування референтури УЧХ, зосереджуючись на бойовому досвіді УПА, її національному складі й аналізі тактики (Патриляк, 2024).

Дрогобицький історик Василь Ільницький також торкнувся основних питань функціонування УЧХ, щоправда в Карпатському краї ОУН (Ільницький, 2009; Ільницький, 2012; Ільницький, 2016; Ільницький, 2017). Він подав коротку історію медичної служби УПА, опираючись на численні архівні матеріали. Здебільша дослідник велику увагу приділяв кадровому складу УЧХ, намагаючись реконструювати його мережу. Львівський історик Михайло Романюк висвітлив кадровий склад і подав стислий огляд діяльності УЧХ у масштабах усієї Золочівської округи ОУН (Романюк, 2016).

Дослідниця гендерної історії, зокрема участі жінок у визвольному русі, Леся Онишко велику увагу приділяла функціонуванню УЧХ, щоправда крізь призму долі організаторки медичної служби Катерини Зарицької (Онишко 2002; Онишко, 2007). Авторка проаналізувала різноманітні підходи до утворення УЧХ, навела стислий текст «Правильника УЧХ», увела до наукового обігу нові документи, які стосуються облаштування санітарних пунктів чи поповнення кадрів.

Щодо джерельної бази, якою можна послуговуватися при вивченні цієї проблеми, то це переважно документальні джерела. Частина з них опублікована в багатосерійному виданні «Літопис УПА» (Ріпецький, 1992; Вовк, Павленко, 1999), збірках документів, співупорядником яких став історик Володимир Сергійчук (Кульчицький,

2009; Кульчицький, 2015), також оцифровані матеріали Архіву Центру досліджень визвольного руху, опубліковані на сайті, передовсім матеріали ф. 9 (Збірка документів Миколи Лебеда). Документи, що стосуються організаційних засад діяльності УЧХ, розміщені в т. 29 (Документи групи УПА-Захід) і т. 34 (УЧХ) (АЦДВР-1; АЦДВР-2).

Значний масив інформації містять оцифровані документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України, які теж опубліковані на сайті, зокрема спр. 372 (Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності ОУН) і спр. 376 (Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності «Організації Українських Націоналістів – ОУН» та «Української Повстанської Армії») ф. 13 (Колекція друкованих видань КДБ УРСР). Безпосередньо діяльності УЧХ стосуються т. 17 (Документи, які характеризують заходи і способи збройного бандоунівського підпілля щодо посилення конспірації, методи застосування кодів, шифрів, «мертвого» зв'язку, системи бункерів та інших хитростей у період 1940–1950 рр.), т. 28 (Документи та матеріали ОУН інструктивного характеру за 1942–52 рр. – накази, розпорядження щодо організаційних, господарських та інших питань, форми звітності. Матеріали суспільно-політичної референтури, зв'язку та ін.), т. 88 (Інструкції та вказівки ОУН) (ГДА СБУ-1; ГДА СБУ-2; ГДА СБУ-3).

Отже, можна висувати, що функціонування УЧХ доволі широко представлене в різного роду літературі та джерелах. Проте жоден із дослідників не провів комплексного аналізу організаційно-розпорядчих документів, які б регламентували діяльність УЧХ від часу створення в 1943 р. й аж до ліквідації референтури в 1945 р. Мета статті – провести комплексний аналіз організаційно-розпорядчих документів і вповні висвітлити організаційні засади діяльності УЧХ.

Початки діяльності УЧХ як медичної служби УПА сягають весни 1943 р., що пов'язано з активізацією німецьких каральних акцій на Волині. Останні ж пришвидшували процес утворення нових боївок УПА, а відповідно збільшили кількість повстанців, яка потребувала медичної опіки. Варто наголосити, що в сутичках із ворогами отримували поранення не лише підпільники та повстанці, а не рідко й цивільне населення (В'ятрович та ін., 2023, с. 109). Зі збільшенням інтенсивності боротьби вкрай гостро поставало питання утворення підпільних шпиталів, магазинування медикаментів, пошиття бинтів, бандажів. Тож, очевидно, така праця не могла покладатись лише на плечі місцевих мешканців чи станичних населених пунктів. Усі ці напрями мала охоплювати відповідна спеціалізована структура. Саме такою і стала санітарна служба УПА, на базі якої потім була сформована УЧХ. Варто зазначити, що ці дві організації не злилися в одну, а існували паралельно. Однак їхня співпраця була настільки тісною, що було важко розмежувати їхні компетенції. Проте була одна відмінність у підпорядкуванні: лікар і медичний персонал санітарної служби підпорядковувалися командирів сотні чи куреня, а працівники УЧХ були підзвітні голові УЧХ (Ріпецький, 1992, с. 10). Не можна не відзначити й ролі жіночої референтури ОУН (Організації українських націоналістів), яка теж фактично трансформувалася в УЧХ (Семенюк, 2003, с. 15).

Невідомо, коли точно утворився УЧХ, однак можна впевнено стверджувати, що на осінь 1943 р. це вже була діюча референтура, про що свідчить, низка документів. Один із них – наказ ч. 21 від 2 листопада, з підписом Дмитра Клячківського («Клима Савури»), під назвою «Командирам груп, командантам воєнних округ, Українському Червоному Хрестові». У наказі вказано, що санітарна робота у війську при воєнних

округах передається УЧХ. Командир УПА закликав створити нові санітарні пункти, які підпорядковані санітарному завідувачеві, а через нього – санітарному шефові. За здоров'я повстанців відповідав медичний шеф, якого призначав УЧХ у кожній військовій окрузі. Водночас «Клим Савур» наголосив, що немає розділених компетенцій для лікарів-референтів УЧХ на санітарних пунктах, адже немає правильників, які регламентують їхню діяльність (Вовк, 1999, с. 41). Наказ видано з метою вношування всієї медично-санітарної служби в УПА та прийняття в подальшому відповідних санітарних правильників (Стародубець, 2008, с. 263). Німецькі документи того часу, зокрема замітки до доповіді під назвою «Про національно-український бандитський рух» від 11 листопада 1943 р., підтверджують існування відділу охорони здоров'я (Косик, 1999, с. 332). Водночас можна припустити, що на Волині та Поліссі медична служба виникла ще раніше. Так, у зарядженні (розпорядженні) коменданта заплля району «Іскра» (Костопільського надрайону «Долина» військової округи (ВО) «Заграва») «Невмирущого» (особа коменданта не встановлена) для комендантів жіноцтва й УЧХ від 16 жовтня 1943 р. вказано, що коменданти підрайонів мають організувати шпиталики в селах, де виявлена короста, тобто створити санітарні пункти, де могли б перебувати хворі. Варто звернути увагу й на звіт «Северина» (справжнє ім'я не встановлене) – коменданта військового району ч. 50 (Рівненського надрайону ВО «Богун») за 27 жовтня – 7 листопада 1943 р., у якому він звітував про те, що в кожній станиці вже є санітарні пункти (Ковальчук, 2006, с. 228).

З огляду на це, цілком доречним було видання 10 листопада «Правильника УЧХ», який підписав комендант референтури. Ймовірно, ним була провідниця жіночої сітки ОУН Катерина Зарицька («Монета») (В'ятрович та ін., 2023, с. 109). Її на початку листопада 1943 р. було введено до складу Галицького крайового проводу ОУН. Тоді ж «Монеті» доручене створення крайового проводу УЧХ та його структури (Онишко, 2007, с. 12).

У «Правильнику УЧХ» вказано, що референтура складалася з чотирьох основних відділів: медичного, аптечного, господарчого та харитативного. Медичний відділ очолював медичний шеф-референт УЧХ. Він відповідав за санітарну роботу у війську й запллі, а також за санітарно-освітню роботу. Для цивільного населення мали створити санітарні пункти (медичні амбулаторії). За санітарну роботу в бойових частинах відповідали лікар, фельдшер та санітар, підзвітні медичному шефові. Лікар оглядав стрільців і приймав хворих в амбулаторії. Фельдшер допомагав у бою та в період дислокації на певній ділянці, збирав медикаменти для санітарів. Він подавав звіт медичному шефові двічі на місяць. Санітар надавав першу допомогу в бою, доставляв хворих у перев'язочний пункт і всіляко допомагав фельдшерові.

Аптечний відділ очолював шеф однойменного відділу. У станиці за аптечну роботу відповідала головна гігієністка села. Гігієністки займалися сортуванням і збіркою зілля, пошуком та магазинуванням ліків і перев'язочних матеріалів. Гігієністка села через районову контактувала безпосередньо з шефом аптечного відділу в районі. Останній мобілізував ліки, керував збіркою лікарських рослин, організовував аптечні бази й аптеки, виготовляв рецепти для шпиталів і відділів, відповідав за магазинування ліків, виготовляв аптечні препарати. Він підпорядковувався надрайонному шефові та районному комендантові УЧХ (Вовк, 1999, с. 107–109).

Господарський відділ очолювала господарча, яка звітувала перед комендантом. До її обов'язків належало: організація трикотажних артілей, пряділень, ткалень, пра-

лень, консервація овочів і ярини, виготовлення макаронів і сухарів, допомога в інших збірках. Також господарча вела книги приходу та розходу виробу, перебирала від загальної господарки різне майно.

Харитативний відділ займався опікою над родинами членів ОУН та УПА, засудженими, заарештованими, дітьми-сиротами та вдовами (Гірна, 2022, с. 237).

Правильник встановлював норму харчування для хворих, яка могла бути збільшена за приписом лікаря, визначав уміст санітарної та фельдшерської аптечки. Крім цього, у ньому було прописано основну програму гігієнічного вишколу, регламентовано правила військової дисципліни у шпиталях, організовано розпорядок дня, обов'язковий для хворих і персоналу. Шпиталем керував завідувач, сестрами-санітарками опікувалася сестра-господиня. Шпиталь охоронявся, а персонал не мав права покидати його без дозволу адміністратора чи коменданта УЧХ (Вовк, 1999, с. 111–113).

Необхідно зауважити, що спостерігалися певні відмінності між функціонуванням УЧХ на Волині й Поліссі та, наприклад, на Західноукраїнських землях (ЗУЗ) – вони були структурними. Так, на Волині це були референтури, які діяли за схемою: округа → надрайони → райони → кущі → станиці. Також було створено багато санітарних пунктів. Мережа УЧХ на ЗУЗ була побудована за територіальним принципом. Кожна провідниця УЧХ, яка була одночасно провідницею жіночої сітки ОУН, входила до складу Проводу, проводу району, округи, області чи краю (Ковальчук, 2006, с. 227).

Загалом, було встановлено чітку систему підпорядкування референтам різного рівня: районний підпорядковувався повітовому, повітовий – окружному, окружний – обласному, а обласний – крайовому провідникові УЧХ (Олійник, 2022, с. 177). Варто зазначити, що у проводі Карпатського краю ОУН референтури УЧХ не існувало (Ільницький, 2016, с. 214).

Не менш важливим для регулювання роботи УЧХ був «Наказ керівникам УПА та запілля, політичним керівникам про інтенсивну політичну роботу» № 22, який 26 листопада 1943 р. видав командир УПА «Панас Мосур» (ше одне псевдо Д. Клячківського). Адресований він командирам груп, комендантам запілля, політкерівникам та УЧХ. Аргументуючи доцільність змін в організації поверненням на українські землі московських окупантів, командир закликав усіх проводити інтенсивну політично-виховну роботу, залучити до референтур, зокрема й до УЧХ, ідейних членів ОУН, симпатиків УПА. Найсвідоміші жінки і пропагандистки мали залучитися до роботи в новому відділі у складі УЧХ – суспільно-політичної роботи. Вони повинні були проводити політвиховну роботу серед членів референтури, поранених бійців і загалу жіноцтва (Вовк, 1999, с. 43).

У жовтні 1944 р. крайовий осередок УЧХ видав «Інструкцію ч. 1», у якій вказав, що засадничих змін у роботі референтури немає. Однак з'являються нові напрями, яких потрібно дотримуватися від часу видання наказу. Зокрема, серед організаційних інструкцій можемо виділити такі: посилення конспірації УЧХ, щоби виглядало так, що існують лише відділи, а санітарної охорони немає; відокремлення людей, що працюють фахово в організації, від тих, які є її членами; запровадження вживання кодів та шифрів в організаційних звітах; ведення пропаганди серед жіноцтва, щоб запобігти мобілізації жіночої праці в Донбасі, організованій більшовиками; перебрання до праці в теренах дівчат, які активно працюють в інших референтурах; усередині сітки УЧХ розірвання всіх ділових зв'язків, окрім санітарних. Санітарні й аптекарські

інструкції охоплювали: організацію шпиталів та амбулаторій на зимовий період; розкидання хворих селами і хатами, забезпеченими криївками; переведення обласних, окружних чи повітових аптекарів на посади фельдшерів-лікарів, передання аптеки жінкам, що займаються господаркою та переховуванням ліків; налагодження санітарної та господарської співпраці між відділами. Серед основних нововведень у ділянці господарства були: активна співпраця з жіночою сіткою: перетворення фруктів у мармоляду (повидло) і соки для хворих; ретельний огляд усіх жіночих речей із магазинів для користування жіночої сітки; підготування теплих речей на зиму; збільшення кількості миловарень та виготовлення мила; застосування тяжких кар, зокрема й розстрілів, за крадіжки (АЦДВР-2).

Потрібно було дбати про ефективність суспільної опіки, оскільки збільшилася кількість підпілля. Для цього – провести перепис родин і людей, які цього потребують. Також вказано, що потрібно проводити одно- чи дводенні фахово-політичні вишколи кур'єрок, санітарок, інформаторок, харчових та інших для коригування морального стану жіночої сітки. У теренах роботу вели інформаторки, які не входили до складу Проводу (АЦДВР-2).

Наказ № 2/44 від 27 серпня 1944 р. «До Теренових Проводів ОУН областей: Станиславів, Дрогобич і Перемишль», який підписав виконувач обов'язків керівника військового штабу УПА Захід-Карпати Олександр Луцький («Богун»), також прописує функції УЧХ. Зазначено, що військовий референт у порозумінні із провідником терену та жіночою референтурою (УЧХ) має подбати про те, що в терені, де є відділи, повинні бути організовані шпиталі із відповідним медичним персоналом і медикаментами. УЧХ у співпраці з провідником терену й військовим референтом займалися: організацією шпиталів; мобілізацією медичних і фармацевтичних кадрів; збиранням ліків та приладдя, необхідних для роботи у шпиталях; організацією суспільної опіки для втікачів разом із господарським референтом (АЦДВР-1).

Вдосконалення служби здоров'я (СЗ) тривало. Так, 14 жовтня 1944 р. було видано спеціальний наказ УЧХ. До штабів військових округ чи груп УПА вводилися посади медиків-фельдшерів, які підпорядковувалися крайовим лікарям УЧХ, але безпосередньо виконували накази начальників тилу штабів ВО та груп. Вони стежили за станом здоров'я особового складу відділів, допомагали сотенним і чотовим санітарам (Кентій, 1999, с. 26).

Провід ОУН 15 листопада 1944 р. видав «Інструкцію крайовим провідникам про зміцнення підрозділів ОУН–УПА та удосконалення засобів антирадянської боротьби». Оцінюючи міжнародну ситуацію, керівництво ОУН дало вказівки готуватися до подальшої зтяжної боротьби, особливо взимку. У цьому контексті було розроблено перелік нововведень у кожній ділянці, наприклад, у сфері пропаганди, служби безпеки, військової справи, та, очевидно, медичної служби. Зазначено, що за працю в УЧХ на всіх рівнях відповідає жіноцтво, а робота проходить у трьох основних напрямках: перший – служба здоров'я (здійснення медичної опіки, охорона здоров'я підпільників та цивільного населення), другий – суспільної господарки (виготовлення та магазинування ліків, речей першої необхідності) третій – розвідки, зв'язку і пропаганди (вербування молоді, жіноцтва, політвиховна робота, всебічний аналіз та моніторинг ситуації в терені). Відділ (підреферентуру) СЗ мали очолювати лікарі-фахівці або медики-фельдшери. Вони підзвітні провідникам УЧХ і повинні тісно співпрацювати із фармацевтично-аптечною підреферентурою. Окрім цього, рекомендовано проводити

медико-санітарні курси для підвищення фаховості кадрів, інвентаризацію ліків і хірургічного приладдя, дбати про заготівлю та продукцію ліків (збір зілля, організацію окружних аптек). У цій інструкції міститься покликання на іншу, датовану 20 жовтня 1944 р., яка закріплювала за СЗ обов'язок організовувати приміщення для опіки над пораненими і хворими.

Провід зазначав, що відділ суспільної опіки з якихось причин не справлявся зі своїми завданнями. Тому органи УЧХ мали посилити контроль за суспільною опікою над в'язнями, допомогою родинам членів, які загинули або змушені були залишити незабезпечену родину, опікою над дітьми членів, які залишилися сиротами, допомогою українському населенню, що потерпіло внаслідок стихійних нещасть чи переслідувань окупанта (Кульчицький, с. 155–156). Це свідчить про те, що Провід ОУН мав стійке бачення продовження визвольного руху і виведення відділів УЧХ із застою.

Однак уже 22 січня 1945 р. Чортківський окружний провід ОУН видав Інструкцію, якою значно обмежив повноваження УЧХ, порівняно з описаною вище. Робота відбувалася лише у трьох напрямках: СЗ, фармацевтично-аптекарський відділ, суспільна опіка. СЗ очолювали лікарі, фельдшери, медики, як чоловіки, так і жінки. Вони підпорядковувалися керівництву СЗ, а організаційно залежали від провідників УЧХ. Фармацевтично-аптекарський відділ займався заготівлею та виготовленням ліків, а суспільної опіки – опікою над заарештованими, родичами членів, які загинули чи залишили сім'ю з метою забезпечення безпеки близьких. Окрема опіка застосовувалася над малозабезпеченими родинами підпільників та над сиротами. Здійснювалася допомога цивільному українському населенню, яке зазнало матеріальних збитків внаслідок бойових дій. Також вказано, що проводилися систематичні медико-санітарні курси для розширення кадрового складу та з метою підвищення кваліфікації кадрів (ГДА СБУ-1).

У лютому провід ОУН видав Інструкцію № 11/45 про перехід до нелегальних методів діяльності на звільнених радянських і суміжних територіях. Готуючись до повернення радянських військ й окупаційного режиму на тлі фронтових поразок Німеччини, вище керівництво давало вказівку підготуватися до періоду відновлення спроб ліквідації українського визвольного руху більшовиками. У контексті цього, як тільки можливо, треба було редукувати, тобто скоротити чи розформувати, вищі господарські референтури, УЧХ та організаційні референтури (Кульчицький, 2015, с. 249). Водночас в іншій Інструкції від 10 лютого 1945 р. порушено питання звітування в УЧХ. У ній зазначено, наприклад, що з питань суспільної опіки звітуватиме заступниця надрайонної провідниці перед провідницею. Надрайонна провідниця УЧХ щодо питання надання допомоги населенню консультувалася з надрайонним провідником терену (ГДА СБУ-3).

Вже 22 липня 1945 р. провід ОУН видав спеціальне доручення, згідно з яким УЧХ як окрема референтура був ліквідований. Відповідно до нього, жінки, які були досі зайняті в УЧХ, переводилися в інші референтури. СЗ підпорядковувалися безпосередньо тереновим провідникам. По районах і кущах досі залишалися санітарні пункти, які обслуговували ті ж люди, що й раніше. Все майно УЧХ переходило до господарчої референтури, як і обов'язок проводити суспільну опіку (ГДА СБУ-2). Лікарі й інші фахівці (наприклад, дантисти) відтепер мали підпорядковуватися надрайонним провідникам. Окружні склади медикаментів переходили у власність тих

надрайонів, на території яких вони розміщувалися до видання доручення (Льницький, 2016, с. 216).

Однак доручення про ліквідацію УЧХ усе ж не призвело до зникнення медичної служби. Зокрема, УЧХ ще продовжував діяти на Холмщині. Так, наприклад, в одному зі звітів за час від 1 жовтня до 1 листопада 1946 р. окружної УЧХ на Холмщині Марії Кухарук («Тирси»), зазначено, що районів організації мало-активні, інші – конспіруються, проте боївки й відділи лікарями забезпечені, працюють санітари й фельдшер. Про продовження діяльності УЧХ, нехай і обмеженої, свідчить й те, що Катерина Зарицька («Монета») була крайовим референтом до 1947 р., а на посаді її змінила Галина Дидик («Анна»), яка виконувала ці обов'язки впродовж 1947–1949 рр. (Содоль, 1994, с. 36). Зрештою, продовжувалася робота і над створенням методично-інструктивних матеріалів для медиків і санітарів. Так, наприклад, Олег Король («Бурунда»), окружний референт УЧХ Дрогобищини, у вересні 1946 р. написав працю «Техніка спинювання кровотеч» (Льницький, 2016, с. 219).

Отже, як бачимо, в умовах складної підпільної боротьби референтура УЧХ практично повністю взяла на себе функцію медичної та соціальної опіки над підпільниками й місцевим населенням. Її діяльність, фактично, стала виразником руху Опору та мала підтримку серед цивільних. УЧХ поділялася на певні відділи, кожен із яких мав розмежовані напрями роботи. Крім цього, було встановлено систему підпорядкування за територіальним принципом, а відтак і систему звітності. Діяльність УЧХ регламентував «Правильник УЧХ», накази й інструкції Проводу. Основу УЧХ склали переважно дівчата, учасниці жіночої сітки ОУН. До кінця 1944 р. функції УЧХ розширювалися, однак уже 1945 р. референтуру ліквідували. Та це, очевидно, не свідчило про зникнення медичної опіки над повстанцями та цивільними, а значить – боротьба тривала.

Попри все, відкритим залишається питання кадрового складу УЧХ, реконструкції мережі відділів. Також особливо важливе сьогодні більш повне дослідження напрямів діяльності медичної служби, зокрема відділу суспільної опіки. Для цього доцільно здійснити архівні пошуки та ввести до наукового обігу нові джерела, провести аналіз кримінальних справ. Це дасть змогу здійснити комплексний та повний аналіз діяльності УЧХ із 1943 р. по 1945 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

АЦДВР-1: Архів Центру дослідження визвольного руху (АЦДВР), ф. 9, т. 29. <http://avr.org.ua/viewDoc/10094/>

АЦДВР-2: АЦДВР, ф. 9, т. 34. <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/10173>

Вовк, О., Павленко, І. (упоряд). (1999). *Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944. Документи і матеріали*, 2. Київ; Торонто: Літопис УПА (Літопис УПА. «Нова серія»).

В'ятрович, В., Забілий, Р., Дерев'яний, І., Содоль, П. (2023). *УПА. Історія нескорених*. 4-те вид. Київ: Наш Формат.

ГДА СБУ-1: Галузевий державний архів СБУ (ГДА СБУ), ф. 13, спр. 372, т. 17. АЦДВР. <https://avr.org.ua/viewDoc/11779>

ГДА СБУ-2: ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 28. АЦДВР. <https://avr.org.ua/viewDoc/2385>

ГДА СБУ-3: ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 88. АЦДВР. <https://avr.org.ua/viewDoc/3434>

Гірна, Н. М. (2022). Медична служба в українських національних збройних формуваннях (на прикладі Української Повстанської Армії). *Zaporizhzhia Historical Review*, 6(58), 235–241.

Льницький, В. (2009). *Дрогобицька округа ОУН: структура і керівний склад (1945–1952)*. Дрогобич: Вимір.

Льницький, В. (2012). *Провід ОУН Карпатського краю*. Торонто; Львів: Літопис УПА.

Льницький, В. (2016). *Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954)*. Дрогобич: Посвіт.

Льницький, В. (2017). Основні форми співпраці українського визвольного руху з різними соціальними групами населення у Карпатському краї ОУН. *Східноєвропейський історичний вісник*, 2. Дрогобич: Посвіт, 64–70.

Кентій, А. В. (1999). *Українська повстанська армія в 1944–1945 рр.* Київ.

Ковальчук, В. (2006). *Діяльність ОУН(б) і Запілля УПА на Волині й південному Поліссі (1941–1944 рр.)*. Торонто; Львів: Літопис УПА.

Косик, В. М. (упоряд.). (1999). *Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів: у 4 т. (Т. 3: (1942–1943))*. Львів.

Кульчицький, С. (відп. ред.). (2009). *ОУН і УПА в 1944 році. Документи: в 2 ч., 2. Київ*.

Кульчицький, С. (відп. ред.). (2015). *ОУН і УПА в 1945 році. Збірник документів і матеріалів: у 2 ч., 1. Київ*.

Олійник, О. В. (2022). *Діяльність Червоного Хреста у Галичині в першій половині ХХ століття* [дис. ... д-ра філос., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника]. <https://vad.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/156/2022/11/%D0%9E.%D0%9E.%D0%A7%D0%95%D0%A0%D0%92%D0%9E%D0%9D%D0%98%D0%99-%D0%A5%D0%A0%D0%95%D0%A1%D0%A2.-%D0%9E%D0%9B%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%98%D0%9A-%D0%9E..pdf>

Онишко, Л. (2002). *Катерина Зарицька. Молитва до сина*. Львів: Світ.

Онишко, Л. (2007). «Нам сонце всміхалось крізь ржаві грати...». *Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі*. Львів; Торонто: Літопис УПА.

Патриляк, І. (2024). *Перемога або смерть. Український визвольний рух у 1939–1960 роках*. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля.

Ріпецький, М. (упоряд.). (1992). *Медична опіка в УПА, 23*. Торонто; Львів: Літопис УПА (Літопис Української повстанської армії).

Романюк, М. (2016). *Золочівська округа ОУН у національно-визвольному русі (1937–1953): монографія*. Львів.

Стародубець, Г. (2008). *Генега українського повстанського запілля: монографія*. Тернопіль: Підручники і посібники.

Семенюк, С. (2003). До початків творення УПА на Волині. *Визвольний шлях*, 10(667), 14–15.

Содоль, П. (1994). *Українська Повстанча Армія, 1943–49: довідник*. Нью-Йорк: Пролог.

REFERENCES

- Arkhiv Tsentru doslidzhen vizvolnogo rukhu (ATsDVR), f. 9, t. 29 <http://avr.org.ua/viewDoc/10094/> (in Ukrainian).
- ATsDVR, f. 9, t. 34. <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/10173> (in Ukrainian).
- Vovk, O., Pavlenko, I. (Comps.). (1999). *Volyn i Polissia: UPA ta zapillia 1943–1944. Dokumenty i materialy*, 2. Kyiv; Toronto: Litopys UPA (Litopys UPA. «Nova serii») (in Ukrainian).
- Viatrovych, V., Zabilyi, R., Dereviani, I., & Sodol, P. (2023). *UPA. Istorii neskorenykh*. 4-te vyd. Kyiv: Nash Format (in Ukrainian).
- Haluzevyi derzhavnyi arkhiv SBU (HDA SBU), f. 13, spr. 372, t. 17. ATsDVR. <https://avr.org.ua/viewDoc/11779> (in Ukrainian).
- HDA SBU, f. 13, spr. 376, t. 28. ATsDVR. <https://avr.org.ua/viewDoc/2385> (in Ukrainian).
- HDA SBU, f. 13, spr. 376, t. 88. ATsDVR. <https://avr.org.ua/viewDoc/3434> (in Ukrainian).
- Hirna, N. M. (2022). Medychna sluzhba v ukrainskykh natsionalnykh zbroinykh formuvanniakh (na prykladi Ukrainskoi Povstanskoii Armii). *Zaporizhzhia Historical Review*, 6(58), 235–241 (in Ukrainian).
- Ilnytskyi, V. (2009). *Drohobyt'ska okruha OUN: struktura i kerivnyi sklad (1945–1952)*. Drohobych: Vymir (in Ukrainian).
- Ilnytskyi, V. (2012). *Provid OUN Karpatskoho kraiu*. Toronto; Lviv: Litopys UPA (in Ukrainian).
- Ilnytskyi, V. (2016). *Karpatskyi krai OUN v ukrainskomu vyzvolnomu rusi (1945–1954)*. Drohobych: Posvit (in Ukrainian).
- Ilnytskyi, V. (2017). Osnovni formy spivpratsi ukrainskoho vyzvolnogo rukhu z riznymi sotsialnymi hrupamy naselennia u Karpatskomu kraiu OUN. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk*, 2. Drohobych: Posvit, 64–70 (in Ukrainian).
- Kentii, A. V. (1999). *Ukrainska povstanska armiiia v 1944–1945 rr.* Kyiv (in Ukrainian).
- Kovalchuk, V. (2006). *Diialnist OUN(b) i Zapillia UPA na Volyni y pivdennomu Polissi (1941–1944 rr.)*. Toronto; Lviv: Litopys UPA (in Ukrainian).
- Kosyk, V. M. (Comps.). (1999). *Ukraina v Druhii svitovii viini u dokumentakh. Zbirnyk nimetskykh arkhivnykh materialiv: u 4 t. (T. 3: (1942–1943))*. Lviv (in Ukrainian).
- Kulchytskyi, S. (Ed.). (2009). *OUN i UPA v 1944 rotsi. Dokumenty: v 2 ch., 2*. Kyiv (in Ukrainian).
- Kulchytskyi, S. (Ed.). (2015). *OUN i UPA v 1945 rotsi. Zbirnyk dokumentiv i materialiv: u 2 ch., 1*. Kyiv (in Ukrainian).
- Oliinyk, O. V. (2022). *Diialnist Chervonoho Khresta u Halychyni v pershii polovyni XX stolittia* [Doctoral thesis, Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka]. <https://vad.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/156/2022/11/%D0%9E.%D0%9E.%D0%A7%D0%95%D0%A0%D0%92%D0%9E%D0%9D%D0%98%D0%99-%D0%A5%D0%A0%D0%95%D0%A1%D0%A2-%D0%9E%D0%9B%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%98%D0%9A-%D0%9E.pdf> (in Ukrainian).
- Onyshko, L. (2002). *Kateryna Zarytska. Molytva do syna*. Lviv: Svit (in Ukrainian).
- Onyshko, L. (2007). «*Nam sontse vsmikhalos kriz rzhavii graty...*». *Kateryna Zarytska v ukrainskomu natsionalno-vyzvolnomu rusi*. Lviv; Toronto: Litopys UPA (in Ukrainian).

Patryliak, I. (2024). *Peremoha abo smert. Ukrainyskyi vyzvolnyi rukh u 1939–1960 rokakh*. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia (in Ukrainian).

Ripetskyi, M. (Comp). (1992). *Medychna opika v UPA, 23*. Toronto; Lviv: Litopys UPA (Litopys Ukrainskoi povstanskoi armii) (in Ukrainian).

Romaniuk, M. (2016). *Zolochivska okruha OUN u natsionalno-vyzvolnomu rusi (1937–1953): monohrafiia*. Lviv (in Ukrainian).

Starodubets, H. (2008). *Heneza ukraïnskoho povstanskoho zapillia: monohrafiia*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky (in Ukrainian).

Semeniuk, S. (2003). Do pochatkiv tvorennia UPA na Volyni. *Vyzvolnyi shliakh, 10(667)*, 14–15 (in Ukrainian).

Sodol, P. (1994). *Ukrainska Povstancha Armiia, 1943–49: dovidnyk*. New York: Proloh (in Ukrainian).

Lidiia MAZURCHAK

PhD student of the Department History of Ukraine and Law

Faculty of History, Pedagogy and Psychology

I.Franko State Pedagogical University of Drohobych

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0474-984X>

e-mail: lidiia.mazurchak@dspu.edu.ua

ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF THE ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN RED CROSS IN THE RANKS OF THE UKRAINIAN REBELLION ARMY IN 1943–1945

The article is devoted to the organizational principles of the activity of the Ukrainian Red Cross in the ranks of the Ukrainian Rebel Army in the period from 1943 to 1945. The author points out the need to refer to the experience of the past, in particular the experience of the Ukrainian Rebel Army and its medical service – the Ukrainian Red Cross (UCH) in the context of the latest Russian-Ukrainian war. First, the author gives the historiography of the problem, then the analysis of documentary sources is carried out. The article analyses a number of organizational and administrative documents, instructions that illustrate the structure and functioning of the medical service. The transformation of the activity of UChH from the beginning of its establishment to the liquidation of the reference office is highlighted.

The author considered the beginning of the activity of the Ukrainian Red Cross as a medical structure of the Ukrainian Insurgent Army. It was determined that as of the fall of 1943, the medical service already existed, as evidenced by the documents of the UPA commanders. Attention is focused on the role of the women's reference staff of the Organization of Ukrainian Nationalists in the creation and functioning of medical structures. The author provided information about vital steps in the organization of medical care, the creation of sanitary stations and work with medicines. In addition, a detailed analysis of the Guidebook of the Ukrainian Red Cross, which is the main document that regulated the activities of the Ukrainian Red Cross, was carried out.

This study examines the process of improving medical services during the years 1944–1945, with a particular focus on key documents and instructions issued during this period. These documents addressed the organization of medical services, the training of

personnel, the procurement and production of medicines, and the provision of care to various segments of the population. Special attention is given to the significant changes in regulations and orders that occurred in January and February 1945, when the Organization of Ukrainian Nationalists called for a transition to a semi-legal status and the downsizing of certain structures.

The author highlighted the process of liquidation of the Ukrainian Red Cross in 1945, the functions of which were redistributed among other reference agencies. Despite this, the medical service did not disappear completely, and the UCH continued to function in some territories, in particular in the Kholm region.

The study emphasizes the need for a more thorough investigation into the personnel structure and reconstruction of the UCH departments. Additionally, further research is proposed to explore specific areas of the medical service's activities, particularly the department of public care. It is proposed to conduct archival searches and analysis of criminal cases in order to obtain a more complete understanding of the activities of the Ukrainian Communist Party during the years of the underground struggle.

Key words: Ukrainian Red Cross, reference office, sanitary service, OUN leadership, health service.